

OCJENE I PRIKAZI

Dušan Jelovina, Starohrvatsko kulturno blago, Mladost, Zagreb 1989, 104 str., table, crteži, fotografije, njemački sažetak.

Početakom 1989. godine dobili smo novu knjigu arheologa dr. Dušana Jelovine u nakladi »Mladost« Zagreb s područja hrvatske ranosrednjovjekovne materijalne kulture.

U »Uvodu« autor daje opširan pregled tematike svoje knjige s kratkim povijesnim osvrtom (temeljen, čini nam se, na F. Šišiću). U općim crtama osvrće se na pojedine elemente materijalne kulture koji, prema njegovu mišljenju, reprezentiraju razdoblje od 7. do 11/12. (izuzetno 14.) stoljeća. Nakon toga razdoblja, kako nam se čini, ne ide njegovo zanimanje za našu srednjovjekovnu arheologiju. Najranijem vremenu 7. i 8. stoljeća D. Jelovina atribuirala i dokumentira bogat nakit iz Golubića i Trilja, te ga smatra proizvodom »bizantskoprovincijalnih radioničkih središta«. U spomenuto vrijeme stavlja i nalaze »djelomično vezane s predslavenskom kulturnom baštinom: ognjila, pređice, okove, zemljane posude i drvene vjedrice«, od kojih donosi fotografije dviju keramičkih posuda iz Biskupije kod Knina. Također, istom razdoblju pripisuje i dokumentira lijevane brončane matrice iz Biskupije, te spominje nalaz avarske pojasne garniture iz Smrdelja, »predmete iz svakodnevne uporabe: noževe, sjekire (fotografija), te srpove, pređice, igle, šila, ognjila, okove, vjedrice, češljeve od kosti i rogova, iglenice, recipijente za sol, iznimno i stakleno posuđe« (str. 6). Na istoj strani komentira kultne scene na jelenskim rogovima iz Nina i Burnuma. Kao »ranokarolinški proizvod druge polovice 8. stoljeća, a donešen na dalmatinsko tlo od franačkih misionara poslije 800. godine« opisuje i dokumentira kadionicu iz Stare Vrlike (s. Cetina, str. 5). Prvi dio »Uvoda« mogli bismo završiti autorovim kraćim razmatranjem starohrvatskog naseobinskog graditeljstva, koje on sagledava u drvenom i kamenom (tehnika suhozida) materijalu i datira ga sve do 11. stoljeća (str. 6).

* *
*

Nastavak teksta u ovoj knjizi dalje bismo uvjetno mogli podijeliti na dva dijela: prvi koji korespondira s poglavljem posvećenim arhitekturi (str. 6—9) te drugi, čiji sadržaj daje objašnjenja namijenjena lakšem praćenju trećeg odjeljka knjige »Predmeti umjetničkog obrta« (str. 9—11).

Uvodnim tekstom na stranama 6—9 želi se čitaocu dati osnovnu informaciju o predromaničkom (starohrvatskom) graditeljstvu; nabrajaju se po autorovu mišljenju važniji sakralni objekti, a njih dalje dijeli na više osnovnih arhitektonskih tipova koje ujedno i opisuje, zatim kratko skicira i prikazuje kameni namještaj koji su oni sadržavali, te ga po-

kušava u osnovnim crtama kronološki odrediti. Ujedno misli da pojedini pluteji, poput onih iz Sv. Nediljice i s prikazom kralja, imaju također umjetničke kvalitete (str. 9).

U katalogu »Arhitektura« (s primjercima kamene plastike, str. 12—59) autor predlaže svoj izbor karakterističnog predromaničkog graditeljstva (crkve, koje datira u 9—11. stoljeće), te kamenu plastiku (dijelova unutrašnje opreme istih sakralnih objekata) od kojih značajan dio s natpisima na latinskom i na hrvatskom jeziku glagoljicom ali u transkripciji. Spomenici nisu postavljeni kronološki, uz svaki autor daje lapidaran tekst s osnovnim podacima: mjerama, opisom, obrazloženjem datacije sa značajnijim istraživačima, i na kraju datiranje za koje se sam opredijelio, te pratećom velikom kolor-fotografijom. Redom kao u knjizi navodimo prikazane spomenike: Sv. Križ u Ninu, Sv. Trojica u Splitu, Sv. Petar u Omišu (zapravo u Priku), Sv. Juraj u Radunu, Sv. Spas u Cetini, Sv. Do(u)nat na Krku, Sv. Nikola u Prahuljama kod Nina. Dalje nastavlja s kamenom plastikom: kamenica za imersiju iz vremena kneza Višeslava — Nin, ciboriji iz Bijača i Biskupije, brojni zabati i pluteji oltarnih pregrada, Bašćanska ploča, plutej s likom hrvatskog vladara iz Splita, rekonstruirani pluteji iz Sv. Nediljice u Zadru, grede i zabati s natpisima vladara: Trpimira, Branimira, Muncimira, kraljice Jelene; župana Gastike i Godečaja, kao i imenima osoba čije se funkcije nisu sačuvala. Uz to daje i izbor manjih ali također karakterističnih ulomaka za to doba.

Uvjetno nazvani treći dio teksta prelazi na obradu materijalne kulture (str. 9—11). U okviru tih nalaza autor »naročito izdvaja nakit, oružje, konjaničku opremu i pojedine predmete koji se upotrebljavaju u domaćinstvu. Uz spominjanje i opise različitih vrsta nakita (prstenje, aplikacije, dijademi, ogrlice, privjesci i sl.), on se posebno zadržava na naušnicama koje podrobno opisuje s obzirom na materijale, tehnike i oblike (str. 9). Naušnice s tri jagode smatra »najraširenijim tipom naušnica na hrvatskom povijesnom tlu«. Općenito tvrdi »da je najveći broj izrađenih naušnica proizvod domaćih radionica« (str. 10) i misli »da ih zato valja pripisati dalmatinsko-hrvatskoj nakitnoj (kulturnoj) skupini« koji »nije bio nakit uskoga kruga vladajućih slojeva«. Dalje kao značajnu kulturnu baštinu upućuje na predmete ratničke i konjaničke opreme, smatrajući ju karolinškom provenijencijom (str. 10): dvosjekli mačevi, bojni nož i koplja s krilcima. Zatim opisuje mačeve s obzirom na načine ukrašavanja, te njihovu statistiku i područje rasprostiranja. Od pripadajuće bojne opreme D. Jelovina spominje »brojne karolinške ostruge«, naročito one iz kneževskih grobova. Za porijeklo navedenih artefakata: jesu li oni import ili proizvodi domaćih radionica, misli »da zasad nije moguće dati definitivni odgovor« (str. 11). Nakon navoda šire kronologije za njih, opis materijalne kulture završava spominjanjem predmeta opće utilitarne funkcije (posuđe, noževi, sjekire, kresiva, srpovi, šila, pršljenovi i sl.). Svoj uvodni tekst D. Jelovina završava mišljenjem da svi navedeni spomenici i predmeti materijalne kulture »iskazuju visok domet te umjetnosti u Dalmatinskoj Hrvatskoj«, te su »golema dostignuća na-

šeg čovjeka« koji je umio sjediniti višestruke utjecaje Istoka i Zapada, te na vlastiti način izraziti sebe, svoj ukus i svoju kulturu».

Katalogom »Predmeti umjetničkog obrta« (str. 60—93) autor završava svoj pregled starohrvatskog umjetničkog blaga. Ovaj, također autorov slobodan izbor, započinje prikazom zlatnog nakita iz Golubića kod Knina. Uz osnovne mjere donose se sažeti pripadajući tekst te kvalitetna fotografija, na isti način kao i u prednjem dijelu knjige o »Arhitekturi«. Uz još brojne prikaze jednojagodnih, dvojagodnih, trojagodnih i četverojagodnih naušnica, autor donosi i druge predmete za nošenje: matrice za otiskivanje različitih motiva, prstenove, dijemne i ogrlicu. Reproduciraju se i drugi predmeti materijalne kulture: kationica iz Cetine, keramičke posude, te oružje: mačevi, koplja, strelice, bojne sjekire i ostruge.

»Starohrvatsko kulturno blago« završava sumarnim navodom osnovne literature za pojedine kataloške prikaze objekata i predmeta (str. 98—102), te »Bilješkom« o piscu kao i »Popisom« njegovih značajnijih radova u razdoblju 1968—1986. godina.

* *
*

Zanimljivo je usporediti ovu knjigu s njezinom predšasnicom »Starohrvatskom baštinom«, koja je izašla u nakladi Grafičkog zavoda Hrvatske u Zagrebu 1976. godine, a povodom otvaranja Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, smještenog tada u novosagrađenu muzejsku palaču. Uslijed ograničenog zadatog prostora ovdje bismo dali samo nekoliko općih napomena o objema. Dok je S. Gunjača u »Starohrvatskoj baštini« autor uvodnog teksta, a D. Jelovina kataloškog dijela, u posljednjoj je Jelovina samostalan autor. Osim razlike u formatu, bitnija je razlika u tisku i reprodukciji fotografija: »Mladost« se odlučila dati sve u koloru (autor I. Pervan), dok je GZH osim nekoliko tabli prezentirao crnobijele fotografije (autor M. Grčević). Inače, u obje monografije slike su na u za nas profesionalno kvalitetnom nivou, osim što je »Baština« ponegdje previše opterećena detaljima, poput, npr. snimaka pluteja iz Sv. Nediljice. Tu se sasvim korektno mogao donijeti recimo pleter iz Siska ili Hrvatskog zagorja, što bi bilo primjerenije i samom naslovu »Starohrvatska . . .«. No, niti D. Jelovina nije izašao izvan prostora Cetine i Zrmanje, osim u primjeru Bašćanske ploče. Mogla se iskoristiti prilika i obnoviti izbor materijala koji je u obje knjige praktički isti. Ne ulazeći u razmišljanja i zaključke autora uvodnog i kataloških tekstova, u što nismo mogli ići iz spomenutih razloga, željeli smo ovim prikazom pokazati trenutno stanje istraživanja novoga za nas tako značajnog vremenskog razdoblja.

* *
*

Knjiga »Starohrvatsko kulturno blago« čiji tekstovi su pisani na stručno-popularan način, namijenjena je najširem krugu čitatelja: od

srednjoškolske omladine do ljubitelja starina i posjetitelja Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika koji čuva najveći dio ovdje prezentirane građe. Knjigom stječemo opći uvid u ono što je tijekom stoljeća srednjega vijeka stvarano na značajnom dijelu našega tla. U tom smislu ona će, nadamo se, ispuniti svoju funkciju.

Vladimir Sokol